

„...az addigi tulajdonos eltávozása folytán...”

A pécsi zsidók vagyonának sorsa a vészkorszak után

VÖRÖS ISTVÁN KÁROLY

A német hadsereg és vele a nyilas hatalom elvonulását követően a magyarországi zsidó közösségeknek egyszerre kellett megteremteniük az újrakezdés anyagi alapjait, elősegíteni a még távollévők hazatérését, ellátni a zsidók érdekvédelmét és megszervezni a közösségi intézmények, illetve a hitélet működését. Pécsre 1944. november 29-én, hetekkel Budapest ostromának kezdete előtt vonultak be a Vörös Hadsereg egységei. Néhány nap múlva, december 5-én megalakult a Pécsi Zsidók Tanácsa, amely 1945 áprilisától Pécsi Izraeliták Közössége néven folytatta tevékenységét. A pécsi zsidó érdekvédelem legfőbb ambíciója ezekben a hónapokban a hitközségi javak és a hazavárt közösségi tagok tulajdonának védelme volt.¹ A hitközség újjraalapítására 1945. augusztus 26-án került sor. Ekkorra egyértelművé vált, hogy a „távollévő” zsidók tulajdona feletti ellenőrzés kikerül a közösség hatásköréből. Ez visszavonhatatlanul az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) pécsi kirendeltségének 1945. júniusi megalakulását követően, 1946 januárjára realizálódott. Tanulmányommal az EJK pécsi kirendeltsége tevékenységéhez, a hivatal és a pécsi zsidó közösség érdekképviselője kapcsolatához szeretnék adalékokkal szolgálni, reményeim szerint a kormánybiztosság egészének működésére is tanulságokkal szolgálva.

1944. december 5-én a november végére szétszéledt törvényhatósági bizottság helyén Pécs Városi Intéző Bizottság alakult a város ügyeinek intézésére.² A bizottság egyik első, december 15-én hozott határozata szerint „...mindaddig is, amíg a felelős magyar kormány törvényhozási úton a bukott rendszer alatt hozott ú. n. zsidótörvényeket hatálytalanítja, itt megszünteti azok érvényét. Ugyanakkor elhatározta azt is, hogy fokozottabb felügyeletet gyakorol az elkobzott vagyontárgyak felett.”³

¹ Ehhez lásd: Vörös István Károly: „Isten nevében”. A pécsi zsidók vagyonának sorsa a vészkorszak után. In: Randolph L. Braham: *Tanulmányok a holokausztról XI.* Budapest: Balassi, 2021. 301–328.

² Rozs András: Nemzeti Bizottság. In: Romváry Ferenc (főszerk.): *Pécs lexikon*, II. k. Pécs: Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., 2010. 20.

³ Városi Intéző Bizottság foglalkozik a város minden aktuális kérdésével. *Új Dunántúl*, 1944. dec. 17. 2.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulását egy héttel megelőző határozat – a lassanként visszatérő zsidóknak, lényegében a Pécsi Zsidók Tanácsának szánt gesztuson túl – alapvetően a gazdátlanul maradt javak megőrzését szolgálta. A szinte kizárólag zsidóktól elvett, különböző raktárakban elfekvő értékeket a német, szovjet és bolgár csapatok, és nem csekély mértékben a pécsi polgári lakosság fosztogatta.⁴ A Városi Intéző Bizottság idézett rendelkezése tág teret nyitott a Zsidó Tanácsnak a zsidó közösségi és magánjavak autonóm kezelésére, formális jogi érvényessége azonban csak korlátozott lehetett.

A Pécsi Zsidók Tanácsa és a városi hivatalok 1944 decemberében és 1945 első hónapjaiban együttműködtek, az akkor még érvényben lévő jogszabályokhoz igazodva. Baky László, a Sztójay-kormány belügyminisztériumi államtitkára már 1944. április 6-án – néhány nappal az ország zsidóktól való „megtisztításáról” szóló 6.163/1944. BM. res. sz. rendelet megszövegezése után és tíz nappal az első magyarországi gyűjtőhelyek és gettók létrehozása előtt – intézkedett az árvaszékekhez címzett 230.900/1944. BM. sz. körrendeletében a „távollevő” zsidók vagyonának kezeléséről, az 1877. évi XX. törvényre (a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről) hivatkozva.⁵ Ezzel, illetve az 1.610/1944. ME. sz. rendelet⁶ 1944. április

⁴ A polgári lakosság rablásairól szólva a helyi sajtó arról számolt be, hogy „a már régebben raktárolt zsidó ingóságok” fosztogatása miatt 59 „megtévedt” polgárt tartóztatott le a rendőrség. A napilap január végén közzétette Pécs rendőrfőkapitányának 1945. január 10-én kelt felhívását: „Mindazon egyének, akiknek a birtokában jogtalan, vagy bűnös úton szerzett ingóságok vannak, beleértve az 1944. március 19. óta kifosztott, vagy elhagyott házakat, lakásokat, üzleteket, vállalatokat stb. legkésőbb 1945. március 10-ig a rendőrhatalomnál bejelenteni és beszolgáltatni tartoznak, melynek elmulasztása a legszigorúbb büntetést vonja maga után.” Őrizetbe vettek ötvenkilenc fosztogatót. *Új Dunántúl*, 1944. dec. 18., 3. és Felhívás. Uo., 1945. jan. 23. 4. Az elhagyott javak megőrzésének fontosságát kiemeli a pécsi katonai parancsnokság 2. számú parancsa is. Pécs katonai parancsnokának 2. számú parancsa. Uo., 1944. dec. 17. 3.

⁵ Karsai László: A holokauszt utolsó fejezete. *Beszélő*, 10. évf. (2005) 10. sz. 82–83. A körrendelet 1944. április 17-én érkezett Pécs szab. kir. város Árvaszéke, 2028. számon. (A Pécssett íktatott dokumentum április 10-én kelt.) A belügyminiszter 231.300/1944. sz. rendelete (1944. máj. 5. – *Magyarországi Rendeletek Tára 1944*. Budapest: Belügyminisztérium, 810–811.) „távollevő zsidó egyének részére gondnok rendeléséről” kiegészítette az egy hónappal korábban keletkezett körrendeletet. A hivatalosan is megjelent rendeletet a Kúria P. V. 122/1945. sz. ítélete olyannak tekintette, mint amely a zsidókra hátrányos megkülönböztetést nem tartalmaz, ezért érvényben tartotta hatályát. Déry Endre et al.: *A fasiszmus üldözötteit védő jogszabályok (1945–1946)*. Az 1946. évi július hó 15-ig feldolgozott joganyag. Budapest: American Joint Distribution Committee Magyarországi Bizottsága, 1946. 18.

⁶ 1.610/1944. ME. sz. rendelet a zsidók lakásával és lakóhelyének kijelölésével kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról (1944. ápr. 26.). *Magyarországi Rendeletek Tára 1944*, 475–478.

28-ai hatálybalépésével a gondnoksági kezelés határozta meg a zsidó tulajdonú vagyonelemek felügyeletének jogi kereteit az EJK megszüntetését kimondó 1.800/1948. ME. sz. rendelet kiadásáig, 1948. február 14-éig.⁷

Az 1944. évi jogfosztó rendeletek kiagyalói azzal számoltak, hogy az országból eltávolítani tervezett zsidók soha nem térnek vissza. A helyzet iróniája, hogy a hazatérőkből szerveződött Pécsi Zsidók Tanácsa a vagyonelemek feletti rendelkezést az árvaszékkal együttműködve, a gondnoki tevékenységre alapozva, az ezzel járó felelősségre vállalkozó zsidó közösségi tagok kirendelése révén gyakorolta. A Tanács kérésére, amelyben megnevezte, hogy kinek kit javasol gondnokul, a polgármester megkereséssel fordult az árvaszékhez a nevezett gondnok kirendelése érdekében, majd az árvaszék az 1.610/1944. ME. sz. rendelet paragrafusaira hivatkozó gondnokkirendelő határozatot hozott, amit megküldött a gondnoknak, a közgyámnak, a polgármesteri hivatalnak, a Pécsi Zsidók Tanácsának és a pénzügyigazgatóságnak.⁸ Az 1945 januárjára kiforrott gyakorlatnak megfelelően az árvaszék által kinevezett gondnok természetesen a

⁷ A teljes magyarországi zsidó vagyonnak a 3.840/1944. ME. sz. rendelettel 1944. november 1-jén meghirdetett államosítását a nyilas kormánynak nem volt lehetősége megvalósítani. A m. kir. minisztérium 3.840/1944. M. E. számú rendelete a zsidók vagyona tárgyában (1944. nov. 1.). *Budapesti Közlöny*, 1944. nov. 3. 2–4.

⁸ A pécsi Nemzeti Bizottság 1944. december 15-ei értekezlete Esztergár Lajos polgármester javaslatát fogadta el intézkedési tervként: „...a visszatért zsidók az árvaszék által ügygondnokként neveztesse ki az egyes zsidó tulajdonosok ingóságainak kezelésére, az ügygondnok annak idején a tulajdonosnak elszámolni lesz köteles működéséről. Az ingatlanok tekintetében várják meg a megalakulandó magyar kormány intézkedését.” Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BaML), XVII.1. Baranya megye és Pécs város Nemzeti Bizottságának iratai. A városi pártközi bizottság negyedik értekezletének jegyzőkönyve, 5. Debrecenben 1944. december 28-án, a Budapesti Zsidó Szövetség megalakulásakor merült fel egy országos zsidó érdekvédelmi testület létrehozásának gondolata. Az ezt követően alakult Országos Zsidó Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottsága 1945. január 10-én memorandummal fordult az Ideiglenes Kormányhoz, amelyben a zsidók számára legsürgősebb teendők között említették „a jogaik gyakorlásában gátolt tulajdonosok vagyონának kirendelt gondnokok által való” kezeltetését és elszámoltatását. Az Országos Zsidó Szövetség január 14-ére datált rendelettervezetében a törvényhatóságok első tisztviselőit szándékozott felszólítani, hogy a gyámhatóságok útján járjanak el azoknak a zsidó vagyontárgyaknak ügyében, amelyek tulajdonosai ismeretlen helyen vannak. A gondok kijelölését a szövetség helyi csoportja elnökének ajánlására, a gyámhatóság feladatává tette. A tervezetből nem lett rendelet. Szűcs László: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsai jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15.*, Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1997. A kötet. 128–129., 139–141.

kinevező hatóságnak tartozott elszámolással.⁹ Idővel a hazatérő családtagok vették át a még hazavárt rokonok értékeinek kezelését. Ez az adott viszonyok között szinte kizárólag lakóingatlanok gondnoki kezelését jelentette.

A Pécsi Zsidók Tanácsa, majd a Pécsi Izraeliták Közössége vagyongazdálkodási tevékenységének jogszabályi és bürokratikus körülményei gyors ütemben, havonként változtak. A Városi Intéző Bizottság nyomdokain létrejött Pécs-Baranya vármegye Nemzeti Bizottsága¹⁰ már 1945. január 9-én a tanács hatáskörét megszorító határozatot hozott.¹¹ 1945. február 19-én hetekig tartó előkészületek után lezajlott a városi közgyűlés alakuló ülése,¹² a helyi közigazgatás lassanként konszolidálódott.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 6-án kelt 200/1945. ME sz. rendelete március 17-i hatállyal megszüntette a zsidókra vonatkozó, hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok érvényességét. 1945. március 31-én megjelent az EJK felállításáról szóló 727/1945. ME. sz. rendelet, majd június 8-án az elhagyott javak bejelentési kötelezettségét előíró 2.490/1945. ME. sz. rendelet és a kormánybiztos ennek végrehajtását szabályozó 470/1945. sz. utasítása, amely meghatározta az elhagyottnak tekintendő vagyonelemek körét is.¹³

⁹ A 38.001/1945-D-12. alapszámon „Ismeretlen helyen tartózkodó egyének részére gondnok kirendelése” tárgyában 1945. január–június között 684 ügyiratot adott ki a polgármesteri hivatal. MNL BaML XV.35. Mikrofilmár, Holocaust kutatás, 178–182. mikrofilmtekercs.

¹⁰ Rozs: Nemzeti Bizottság, 20.

¹¹ „Foglalkozott még a bizottság a Zsidó tanács hatásköri kérdéseivel is, és a tanács működésével kapcsolatban sürgősen végrehajtandó intézkedéseket határozott el. A tanács a jövőben jogszerűen tisztázott hatáskörben fog csak eljárni.” Fontos tárgyak a pécsi Nemzeti Bizottság napirendjén. *Új Dunántúl*, 1945. jan. 11. 2. A hatáskörök hivatalos tisztázása csupán ideiglenes hatályú lehetett. A zsidó tulajdonú ingatlanok bérlői a lakbérek január végétől nem a Zsidó Tanács pénztárába, hanem a városi hivatalok által kinevezett gondnoknak, zárgondnoknak, ezek hiányában pedig a városi adóhivatalban „az eltávozott zsidó fél” adófékönyvi számlája javára voltak kötelesek befizetni. A tanács 1944. december 25-én még arra szólította fel az ingatlanok gondnokait, hogy elszámolásukat készítsék el, és a tanács felhívására mutassák be azokat. A Pécsi Zsidók Tanácsától. Hirdetmény. *Új Dunántúl*, 1944. dec. 25. 4.

¹² Újjáalakítják a törvényhatósági bizottságokat. Uo., 1945. febr. 1. 2.; A pártok erőviszonya a törvényhatóságokban. Uo., febr. 9. 2.; Dr. Boros István főispán székfoglaló beszéde a most végleg kialakuló szabad és szociális Magyarországról. Uo., febr. 20. 2.

¹³ Az ideiglenes nemzeti kormány 200/1945. M. E. sz. rendelete a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezéséről (1945. febr. 6.). *Magyar Közlöny*, 1945. márc. 17. 4.; Az ideiglenes nemzeti kormány 727/1945. M. E. sz. rendelete „az elhagyott javak kormánybiztossága” felállítása tárgyában (1945. márc. 10.). Uo., 1945. márc. 31. 2.; A minisztérium 2.490/1945. M. E. sz. rendelete az elhagyott javak bejelentése tárgyában (1945. máj. 25.)

Az EJK működésével, a zsidó tulajdonú elhagyott javak felhasználásának célkitűzésével kapcsolatban az izraelita hitközségi szervezetek szinte azonnal tiltakoztak, és módosító javaslatokat fogalmaztak meg, miközben éles hangon bírálták a nagyobb városokba kirendelt kormánybiztosi megbízottak tevékenységét is.

Pécsett Hegedüs Tibor kormánybiztosi megbízott 1945. július 8-án interjút adott az *Új Dunántúl* című városi napilap riporterének. Az újságíró megfogalmazta a közvéleményt leginkább érdeklő kérdést: „Kik juthatnak az elhagyott javakhoz és miként?” Hegedüs elmondta: „Az elhagyott vagyonekat magánosok, vagy közületek kezébe adjuk, akik ezeket a vagyontárgyakat megfelelően gyümölcsöző módon kezelik, vagy bérlik. Az ingókat, bútorok stb., a városházán e célra a legközelebbi jövőben kirendelendő tisztviselőnél, az üzleteket szintén a városházán Pataky tanácsnok úrnál, [a] volt zsidó vagyontárgyak esetén pedig a Pécsi Izraeliták Közösségénél benyújtott kérelmekben kell kérni. Ezek a szervek a kérelmeket véleményezéssel a kormánybiztossághoz juttatják, ahol a döntés megtörténik. Az ügyek kedvező elintézését megkönnyítik, ha valamely demokratikus párt ajánlását a kérelemre rávezetik.”

A legfontosabb feladatát firtató kérdésre elsőként említette, hogy miután „az elhagyott vagyonokkal eddig foglalkozó szervek felett a felügyeletet” átvette, az addig tett intézkedéseket a kormánybiztosság rendelkezéseinek megfelelően „revideálok, megállapítom az eddig kiutalt vagyontárgyakra nézve a használati díjat, ellenőrzöm az eddig kirendelt vállalatvezetőket. Ezen kívül igyekszem a még bezárt üzleteket és üzemeket a jelentkezőknek a legrövidebb időn belül rendelkezésére bocsájtani a megfelelő feltételek mellett.”¹⁴

Míndez szembement a pécsi zsidó közösség törekvéseivel, a vagyoni jogi kérdésekben addig őrzött kezdeményező erejével. Ez a lehető legélesebben mutatkozott meg abban a konfliktusban, amelyben az izraelita hitközség mellett a polgármesteri hivatal (és a Belügyminisztérium) is alulmaradt a kormánybiztossággal szemben, miközben egymással is szembe kerültek.

Hegedüs Tibor 1945. július 30-án elment az Izraelita Közösség Fürdő utca 1. sz. alatti irodahelyiségébe, és az ott lévők jelenlétében, eltávolítva

és Az elhagyott javak kormánybiztosának 471/1945. sz. utasítása az elhagyott javakról szóló 2.490/1945. M. E. sz. rendelet végrehajtása tárgyában (1945. jún. 4.). Uo., 1945. jún. 8. 1–3.

¹⁴ Pécsett is megkezdte működését az elhagyott javak kormánybiztossága. *Új Dunántúl*, 1945. júl. 8. 5.

a város árvaszékeinek pecsétjét, feltépte az EJK zárszalagját, és a pénzszekrényből kivett 500 000 pengőt, majd a pénzszekrényt ismét ellátta az EJK zárszalagjával. Ez a jelenet másnap megismétlődött, ekkor Hegedüs 20 000 pengőt vitt magával. A jól dokumentált ügy mintegy orvosi lóként mutatja az „elhagyott” zsidó javak körül feszülő érdekellentéteket.¹⁵

A Pécsi Izraelita Közösség irodájának pénztárszekrényében a zsidó vagyonelemek gondnokai kezelésében lévő mintegy 1 millió pengő készpénzt őrzött, amit Pécs város árvaszéke felhívására, az 1877. évi XX. tc. 285. §-a értelmében befizetni szándékozott a gyámpénztár pénztárába.¹⁶ 1945. július 19-én dr. Sebestyén Lajos árvaszéki elnök dr. Stark Endre, a Pécsi Izraelita Közösség elnöke – aki az EJK pécsi kirendeltsége ügyészi tiszttét is betöltötte – közlésére hivatkozva tájékoztatta Tolnai József polgármestert, hogy Hegedüs a fenti összeget lefoglalni és Pécsről elszállítani szándékozik (az EJK zárszalagja így került a hitközségi pénzszekrényre). Tolnai még aznap tiltakozó levelet írt az elhagyott javak kormánybiztosának, Legéni Rudolfnak,¹⁷ rámutatva a kormánybiztosi megbízott eljárása jogtalanságára; kérte a zárlat feloldását és a pénz elszállításának mellőzé-

¹⁵ Az ügy iratai megtalálhatók: MNL BaML, IV.1407. Pécs város polgármesterének iratai, 19.474/1945-B-4.; MNL BaML, IV.1409.b Árvaszék, 124/1946.; Pécsi Zsidó Hitközség archív irattár (a továbbiakban: PZSH i.), 46. d. 1945/sz. n., „Jegyzőkönyv”, 1945. júl. 30.

¹⁶ 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről. 1877. júl. 7. A szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87700020.TV&targetdate=&printTitle=1877.+%C3%A9vi+XX.+%C3%B6rv%C3%A9ny+cikk&referer=1000ev> (Utolsó letöltés: 2021. jan. 31.).

¹⁷ Legéni Rudolf kinevezésére a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt közös ajánlása alapján került sor. 1945. július 25-én lemondott, de csak szeptember közepén kapta meg a felmentést. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének többször jelezte a kormánybiztosság működésével kapcsolatos aggályait. „Szemmel látható – írta július 18-án kelt levelében –, hogy a kormánybiztosság munkáját mindenütt pártérdekekre, munkás-szempontra, demokráciára való hivatkozással akadályozzák meg, ezzel szemben az igazság az, hogy a javaslatok mögött egész közönséges egyéni érdekek húzódnak meg és ezt az igazi pártérdekek és a jövőben az egész magyar demokrácia fogja megszenvedni.” Jelezte továbbá, hogy külső befolyások érték a kormánybiztosságot, súrlódásaik támadtak a különböző hatóságokkal, és mindennek következtében munkatársai fegyelme meglazult. Legéni Rudolfot követően a szintén szociáldemokrata Zombori Gyula vezette a kormánybiztosságot 1945. szeptember 17. és 1946. június 14. között. A kormánybiztossággal kapcsolatos visszasságok az ő vezetése idején sem mérséklődtek. 1947 júniusában a Szovjetunióknak átadott német aktívákkal kapcsolatban eljárást indítottak ellene. A Minisztertanács Zombori felmentésével egy időben Molnár Jenőt nevezte ki a kormánybiztosság élére. Szűcs: *Dálnoki Miklós Béla kormányának...*, A k. 390. és B k. 212.; uő: *Nagy Ferenc első kormányának Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5. – 1946. július 19.*, Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2003., A k. 812.

sét. A polgármester a gyámügyi törvény szellemében segítségért fordult Teleki Géza belügyminiszterhez, aki 190.291/1945.IX. sz. (július 26.) rendeletével felszólította a polgármestert, hogy a szóban forgó összeget a Pécsi Izraelita Községtől vegye át, és helyezze „a tulajdonosok javára” gyámpénztári letétbe. A város próbált érvényt szerezni a belügyminiszteri utasításnak, sikertelenül. Az ügy kapcsán a polgármester rendőrhatalósági feljelentéssel is élt Hegedüs Tibor ellen, aki az általa lefoglalt 500 000 pengőt a Postatakarékpénztár útján már feladta a kormánybiztosság részére. A pécsi rendőrkapitány, dr. Gál László próbálkozott az összeg visszahívásával, a banki szabályzatok miatt azonban nem járhatott sikerrel.

Az időközben újraalakult Pécsi Izraelita Hitközség¹⁸ a cionista szövetségtől származó, ugyancsak lefoglalt 95 000 pengőt utóbb visszakapta, a többit nem. Hegedüs Tibor október 20-án „Zsidó eredetű elhagyott készpénz” tárgyában felszólította a hitközséget egy több ízben kért kimutatás elkészítésére: „Ez a kimutatás számla-szerűen részletezze azokat az összegeket, amelyek az egyes távollévők tulajdonát képezték, és amelyekből a pécsi izraelita közösség pénztárában lévő összegek összetevődtek. (...) Napról napra fordulnak hozzám visszatért deportáltak azon kérelemmel, hogy a tulajdonukat képező készpénzt juttassam nekik a birtokukba. Ezt nem tudom megtenni addig, amíg Címtől a kérdéses kimutatást meg nem kaptam.”¹⁹ Az október 24-ére kért kimutatás késedelmissége esetére retorziókat helyezett kilátásba: „kénytelen leszek a reám bízott érdekek védelmében a legerélyesebb rendszabályokat foganatosítani”, és hangsúlyozta, az esetleg felmerülő kártérítési kötelezettségeket is a hitközségre fogja terhelni.

A hitközség értesítette a címzettet, hogy levelét megkapták, és csatolják „a kívánt 1945. augusztus 1-én lezárt kimutatásokat, melyekből kitűnik, hogy a gondnokoltaknak 687.539,39 P-vel tartozunk, de sajnos nem tehetünk eleget a folyton jelentkező deportáltak kívánságainak, miután Önök annak idején készpénzünket igénybe vették. Kérjük ezért az elvitt összegek legsürgősebb visszaküldését.” A kártérítési igényeket visszautasították azzal, hogy ilyen igény inkább a kormánybiztosi kirendeltséggel szemben támasztható, hiszen „[1.] a tek. Cím volt az, aki a deportáltak rovására váratlanul lecsapott reánk, s megbénította az egész ügyvitelt, lehetetlenné tette, hogy a jelentkezőket kielégíthessük. (...) Ilyformán meg-

¹⁸ Dr. Stark Endre időközben lemondott a Pécsi Izraelita Község elnöki pozíciójáról, és a dr. Szántó László elnöklétével 1945. augusztus 26-án újraalakult Pécsi Izraelita Hitközség jogügyi előadó tisztét töltötte be.

¹⁹ PZSH i., 43. d. 1945/sz. n., „Zsidó eredetű elhagyott készpénz”, 1945. okt. 20.

állapíthatjuk, hogy becses átiratuk tartalma enyhén mondva a komolyság rovására [sic] írandó. (...) [2.] Meg kell állapítanunk azt, hogy az egyes jelentkezők kielégítésének a kimutatás elkészülte vagy ennek elhalasztása akadályát nem képezhette, mert egyes esetekben azonnal kimutattuk a járandóságokat és ennek ellenére tiszta bürokratizmusból nem fizettek, pedig ezt a legrosszabb esetben és a mi felelősségünkre megtehették volna. A kimutatás elkészültének egyébként az képezte akadályát, hogy Önök a szükséges személyeket, ill. annak fizetését [sic] rendelkezésünkre nem bocsájtották. Ezért ezzel kapcsolatos igényeink iránti jogainkat ezúttal is fenntartjuk.”²⁰

A hitközség álláspontja a gyámügyi törvény fent említett paragrafusára, illetve a zsidó iroda és az árvaszék között kialakult gyakorlat értelmében nem volt jogszerű, de érthetőek az EJK kirendeltségével szembeni indulatok. Az ügy végére – amelynek figyelemreméltó, de részleteiben nem ismert, a háttérben felsejlő mozzanata az EJK és a Belügyminisztérium közötti hatásköri villongás – a november 14-én megjelent 10.490/1945. ME. sz. rendelet tett pontot, amely részletesen szabályozta az EJK hatáskörét.²¹ November 26-án Hegedüs Tibor felszólította az árvaszéket, hogy a kormánybiztosság részére adjon pontos kimutatást a gyámpénztárban elfekvő, „zsidó eredetű elhagyottnak tekintendő” készpénz eredetére, összetételére, a gondokoltak személyére vonatkozóan, és „az egységes eljárás kedvéért” a kérdéses összeget fizesse be az EJK pécsi kirendeltsége pénztárába. Egyúttal, hivatkozva a fenti rendeletre, kérte az ellene tett bűnvádi feljelentés visszavonását.

A városi számvevőség 1946. január 4-én értesítette az árvaszéket, hogy az EJK pécsi megbízottjának kifizetett 198 813 pengőt a gyámpénztárból. A bűnvádi feljelentést a polgármesteri hivatal visszavonta. A hitközség gondnoki osztálya 1945. december 31-én egy elintézendő ügy kapcsán levelében tájékoztatta az árvaszéket: „Tekintettel arra, hogy gondnoksági ügyeinket legkésőbb jan. hó 12-ig az Elhagyott Javak Kormánybiztosa veszi át, szeretnénk minden ügyet feldolgozva pontosan átadni.”²²

²⁰ Uo., 1945/sz. n., „Az Elhagyott Javak Kormánybiztosának Pécsi Megbízottja”.

²¹ A 17. §. (2) bekezdés leszögezte: „A háborús távollévőnek a gyámhatóság őrzetében levő készpénzvagyona felett a kormánybiztos rendelkezik.” Az ideiglenes nemzeti kormány 10.490/1945. M. E. számú rendelete az elhagyott javak kormánybiztosságáról és a kormánybiztosság elnöki tanácsától (1945. nov. 2.). *Magyar Közlöny*, 1945. nov. 4. 5–8.

²² MNL BaML, IV.1409.b Árvaszék, 73/1947.

A zsidó vagyonelemek kezelésének visszásságai nem csupán Pécssett vezettek konfliktusokhoz az EJK és a zsidó testületek között.²³ A tanulmány terjedelmi korlátai végképp nem teszik lehetővé annak a mohácsi vonatkozású ügynek a bemutatását, amely szorosan kapcsolódik a fenti pécsi konfliktushoz. Dobozy O. Károly iparügyi miniszteri biztos,²⁴ az EJK Baranya megyei kirendeltségének kormánybiztosi megbízottja 1945. július 16-án kelt 633/1945. IpM. B. sz. megkeresésében felszólította Mohács város árvaszékét, hogy közölje hivatalával, mely mohácsi „elhagyott javak” kezelésére voltak gondnokok kinevezve. Álláspontja szerint a 727/1945. M.E. sz. rendelettel „megszűnt az árvaszék által elhagyott javak kezelésére kirendelt gondnokok működésének szüksége és jogossága, miért is az ilyen gondnokságot sürgősen és intézményesen szüntesse meg”.²⁵ A gondnoki tevékenység megszüntetését az érvényes jogszabályok nem tették lehetővé, a levéltári dokumentumok tanúsága szerint erre nem került sor a megyében.

Az egyre nagyobb számban újra megalakuló vidéki, neológ izraelita hitközségek küldöttei és a Pesti Izraelita Hitközség képviselői részvételével 1945. augusztus 12–13-ára értekezletet hívott össze a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája (MIOI) Budapestre. A tanácskozáson az izrae-

²³ Lásd ehhez: Szendiné Orvos Erzsébet: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága iratai a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban, Debrecen. Radics Kálmán (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XXII. (1995) 213–233.; Rigó Róbert: *Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948)*. Budapest–Pécs: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz, 2014., 346–350.; Klacsmann Borbála: Elhanyagolt kárpótlás. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága és a magyar zsidók kapcsolata, 1945–1948. *Századok*, 153. évf. (2019) 4. sz. 715–730.

²⁴ Az *Új Dunánál* 1946 májusában Dobozy O. Károlyról „Pesten nyilas kormánybiztos volt – Pécssett hamis néven az iparügyi minisztérium Baranya vármegyei biztosa. Dobozi-Mittersdorfer Ottó-Károly, a sok nevű nyilas kalandor tündöklése és bukása” címmel tett közzé „leleplező” cikket. A Pécsi Népügyészség a Mittelsdorfer (másutt Mittelsberg) Ottó elleni nyomozati iratokat 1946. január 11-én illetékességi okból megküldte a budapesti Népügyészségnek, amely népellenes büntett gyanújával május 17-én elrendelte az akkor Mohácsra lakó hivatalnok előállítását. MNL BaML, XXV.1. Pécsi Népügyészség iratai. Nü. 2783/1945. sz. és *Új Dunántúl*, 1946. máj. 24. 3.

²⁵ Az ügy folytatásaként a mohácsi árvaszék az EJK 26.285/1945. sz. rendeletére megküldte a kormánybiztosságnak a gyámügyi eljárás alá került távollevő ingatlanulajdonosokra vonatkozó kimutatását, majd az EJF Bizottsága pécsi megbízottja 1609/1948. sz. rendeletére megküldte az EJF Bizottság B.3. ügyosztálya részére a Mohács területén lévő elhagyott házingatlanok kimutatását is. MNL BaML, XXIV.103. Elhagyott Javak Kormánybiztossága Pécs városi és Baranya megyei Kirendeltségének iratai 1945–1951, 20.353/1950. A mohácsi (98), siklói (50) és villányi (10) házingatlanok kimutatása megtalálható: PZSH i., 48. d. 1609/1948.; a mohácsi és pécsi kimutatások: MNL BaML, XV.48. Zsidókkal kapcsolatos külön kezelt iratok gyűjteménye, 85. és 86. t.

lita felekezet országos problémáiról volt szó. Stöckler Lajos, az Országos Iroda Ideiglenes Intézőbizottsága és a pesti hitközség elnöke meghívására felszólalt Földes Imre, az EJK Vidéki Osztályának vezetője is, aki kijelentette, hogy „elsőrendű cél a kisemberek érdekeinek megvédése és vitába szállt egy tárgyilagosság híján levő kritikákkal”. [sic] Miután ismertette a kormánybiztosság létrejöttének körülményeit és célkitűzéseit, valamint szólt a készülő rendeletek tartalmáról, az osztályvezető hangsúlyozta, hogy a kormánybiztosságon kívül „az elhagyott javak kérdésével más intézmény nem foglalkozhat, ami vonatkozik az egyes vidékeken esetleg közben megalakult zsidó tanácsokra, vagy hasonló ad hoc alakulatokra is”. Dr. Ernst Jenő, az alakulóban lévő Pécsi Izraelita Hitközség küldötte a tanácskozás második napján indítványozta, hogy „a Kormánybiztosság működését bélyegezzék meg”.²⁶ Az EJK hatáskörének és működésének több felszólaló által kifogásolt ellentmondásossága megfogalmazódott az értekezlet által elfogadott határozatokban is,²⁷ amelyeket „küldöttségileg tolmácsolt[a] a kormányhatóságoknál és pártok vezetőinél”, eredménytelenül.

A X. Izraelita Községkerület, amelynek székhelye 1950-ig Pécs volt, 1946. június 25-én „Vida Miklós elnök” aláírással memorandummal fordult a MIOI-hoz azzal a kéréssel, hogy az iroda „az illetékes kormányhatóság szerveknél sürgősen járjon el elhurcolt százezreink hátramaradt jogainak méltányos rendezése érdekében”.²⁸ A községkerület elvárta a zsidókat illető vagyoni javak számbavételét és elkülönített kezelését, az örökösödési jogszabályok méltányos módosítását, valamint a zsidókat megillető vagyoni igények érvényesítésének megfelelő rendezését. Az ötoldalas memorandum részletezően is megfogalmazta a javaslatokat, itt csupán néhány markánsabb megállapításra térek ki:

²⁶ Országos Zsidó Múzeum és Levéltár (a továbbiakban: OZSML), XXXIII-5-a 1 d. Kivonat a vidéki hitközségek 1945. évi augusztus 12-én és 13-án tartott értekezletéről készült gyorsírói feljegyzésekből, 5. és 14.

²⁷ OZSML, XXXIII-5-b M.73. A magyar zsidóság helyzete a felszabadulás után, 9.

²⁸ Vida Miklós 1925-től a siklósi hitközség elnöke volt. (1944-ben Fischhof Zsigmond volt a siklósi hitközség elnöke.) A MIOI 1945. augusztus 12-én kezdődött konferenciáján Vida Miklós Siklós képviselőként szólt fel. Itt elmondta, hogy 18 hónapja a fővárosban rekedt, s az Országos Iroda megbízásából a vidéki osztályon működött. Tagja volt az Országos Zsidó Segítő Bizottságnak, betöltötte a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság elnöki tisztét. OZSML, XXXIII-5-b 37. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságával kapcsolatos iratok 1945–1946. A X. Községkerület memorandumja 1. és PZSH i., 45.d. 1945/sz. n., „Deportáltakat Hazasegítő Szövetség”, 1945. júl. 1.

„Lehetetlen állapot az, hogy a hátramaradt zsidó javak ugyanolyan elbírálás alá essenek, mint azok javai, aki a Vörös Hadsereg előtt elmenekültek, miután kiszolgálták és életben tartották a fasiszta rendszert. Teljesen külön kell kezelni az elhagyott zsidó vagyont s az elhagyott fasiszta, nyilas stb. vagyont és külön intézkedésekkel kell szabályozni ezek jogi sorsát. (...) Feltétlen megváltoztatandó az eddigi gyakorlat, mely szerint az Elhagyott Javak Kormánybiztossága használati díjat szed a deportáltaktól a nekik kiutalt bútorokért (...) hogy ezzel a rezsiköltségeket fedezzék.²⁹ (...) az a zsidó deportált, akinek kártalanítás járna elrabolt ingóiért, azon csekély ingóságokért, melyeket használatba kapott elég tekintélyes összegeket kell fizetnie. Ahelyett tehát, hogy kapna, fizetnie kell. A [bérleti díjak] fizetését a Kormánybiztosi kirendeltségek a pengő értékcsökkenésének arányában kérik. Ugyanakkor az 1944 májusában a deportáltaktól elvett készpénzt, amelynek egy része be lett fizetve a postatakarékba, csupán most oldották fel és most akarják kifizetni valorizálatlanul.³⁰ Ahol tehát a Kormánybiztosság terhére lenne, ott nem valorizál, ahol a javára, ott valorizálnak.” [sic]³¹

Az EJK hatásköréről és működéséről szóló 10.490/1945. ME. sz. rendelet az izraelita hitközségi elvárásokat nem vette figyelembe, a zsidó javak külön kezelésére vonatkozó követeléssel kifejezetten szembehelezkedett.³² A 300/1946. ME. sz. rendelet lehetővé tette, hogy az, akinek valamilyen ingósága az 1944. március 19-e után, a zsidók számára diszkriminatív rendelkezések folytán, beleegyezése nélkül került ki tulajdonából, meg-

²⁹ A 727/1945. M.E. sz. rendelet 6. §-a által előírtakat Legéndi Rudolf is kárhóztatta lemondásakor. Szűcs: *Dálnoki Miklós Béla kormányának...*, B. k., 212.

³⁰ Az 1945. november 20-án megjelent 38.161/1945. E.J.K. sz. rendelet felhívta a károsultakat, hogy 1946. június 30-ig jelentsék be igazolt igényeiket az őket megillető követeléseikről. A rendeletben megnevezett postatakarékpénztári számlákon „az összegek már annyira összezsugorodtak, hogy gyakorlati jelentősége a kérdésnek már alig volt”. [sic] Déry et al.: *A faszizmus üldözötteit védő jogszabályok*, 46–47.

³¹ OZSML, XXXIII-5-b 37. A X. Községkerület memorandumuma 3–4.

³² A kormánybiztos hatáskörének és az elhagyott javak fogalmának újbóli meghatározására és a bejelentési kötelezettség körének kiterjesztésére, valamint a kormánybiztosság elnöki tanácsa létrehozására vonatkozóan Zombori Gyula kormánybiztos 1945. október 13-án tervezetet nyújtotta be a Minisztertanácsnak. A munkáspártok kifejezett kívánságára a kormánybiztos hatáskörébe javasolta utalni a háborús és népellenes bűncselekmények következtében elkobzott javak, valamint a háborús viszonyok és az elhurcolások folytán életüket veszített személyek – örökös hiányában – a kincstárra háramló javainak felhasználását is. Szűcs: *Dálnoki Miklós Béla kormányának...*, B. k., 427. 13. jegyzet. A 10.495/1945. ME. sz. rendelet kritikus jogértelmezéséhez lásd: Sátor György: Az elhagyott javakról. *Jogtudományi Közlöny*, 1. évf. (1946) 1–2. sz. 29–33. és Szirmai Zsolt: Az elhagyott javak kérdéséhez. *Uo.*, 7–8. sz. 117–119.

szorításokkal, de visszaigényelheti azt aktuális birtokosától.³³ A korlátozás legfontosabb és leginkább sérelmes eleme volt, hogy „az a lakás, háztartás vagy ruházkodás céljára szolgáló olyan létszükségleti tárgy, amelynek birtokába a birtokos hatóság közbejöttével jutott”, feltéve, hogy arra a háborús viszonyok következtében rá volt utalva, nem igényelhető tőle vissza. Amennyiben a rendelet szerint jogosult igénylő életviszonyait tekintve – jellemzően a munkaszolgálatból vagy valamelyik táborból hazatérő személy – maga is ráutalt, soron kívül igényelhet ilyen tárgyakat használatba adásra az EJK-tól, természetesen a hatóság által meghatározott használati díj fizetésének kötelezettsége mellett. Az általam vizsgált irattömegből nem emlékszem olyan esetre, amikor valaki megkísérelte volna ennek a rendeletnek megfelelően visszaigényelni jogos tulajdonát, erre inkább magánúton, megegyezéssel törekedhettek, nem tudom, milyen sikerrel.

Az 1946. november 15-én kelt XXV. törvény „a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről” felkarolta a zsidó szervezetek által felvetett ötletet, hogy mindazon zsidó javakat, amelyeket örökös hiányában az állam hagyatékként megszerzett, egy „Alap” kezelésébe adják, az üldöztetést szenvedett zsidó személyek és az őket szolgáló intézmények támogatására. Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap megszervezéséről és működéséről az 1947. március 5-én kelt, 3.200/1947. ME. sz. rendelet szól.³⁴ Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződést ratifikáló 1947. évi XVIII. törvény szeptember 15-ei életbelépésével az EJK működése jogalapját veszítette.³⁵ A 13.160/1947. Korm. sz. rendelet az EJK kezelésében lévő összes olyan javakat, amelyek a törvény értelmében a helyreállítási alapra szálltak, 30 napon belül átadni rendelte

³³ A nemzeti kormány 300/1946. M. E. számú rendelete a zsidókra hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok folytán elvesztett ingóságok tárgyában (1946. jan. 5.). *Magyar Közlöny*, 1946. jan. 26. 2–3.

³⁴ A magyar köztársaság kormányának 3.200/1947. ME. sz. rendelete a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló 1946:XXV. törvény cikk végrehajtása tárgyában (1947. márc. 5.). Uo., 1947. márc. 9. 574–576. Az 1946. nov. 15-én kihirdetett törvény szövegét és a törvény miniszteri indoklását (egyes részleteiben) közreadja: Komoróczy Géza: *„Nekem itt zsidónak kell lenni”. Források és dokumentumok (1965–2012)*. Pozsony: Kalligram, 2013. 1308–1316. A törvény elfogadása körüli törvényalkotói vitákról, a törvény és végrehajtási rendelete tartalmáról összefoglalót ad Botos János: *A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949*. Budapest: Veritas – Magyar Napló, 2015. 70–74.

³⁵ 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában. 1947. júl. 25. A szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94700018.tv> (Utolsó letöltés: 2021. febr. 5.)

az összes iratokkal együtt.³⁶ A határidő betarthatatlannak bizonyult. Az EJK felszámolását az 1.800/1948. Korm. sz. rendelet mondta ki, a kormánybiztosság ügykörét az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága vette át.³⁷ A felszámolást a bizottság a Pénzintézeti Központ közreműködésével hajtotta végre, ennek során a kormánybiztosságnál elhagyottként bejelentett, nyilvántartott vagy kezelt javakról részletes leltárt kellett készíteni.³⁸ A Felszámoló Bizottság munkáját nagymértékben hátráltatta, hogy a kormánybiztosság a hozzá beérkező ügyiratok mintegy 60%-át volt képes feldolgozni, működése idején 133 239 iktatott iratból 81 394 került az irattárba.³⁹

Az 1948. május 14-én kihirdetett XXVIII. törvény „az elhagyott javak kérdésének rendezéséről” jelentősen szűkítette az „elhagyott javak” fogalmát.⁴⁰ A továbbra is így minősített javakat az államkincstár tulajdonába rendelte, a többit a Felszámoló Bizottsághoz, majd jogutódjához benyújtott igénylés alapján igazolt tulajdonosának kellett visszaadni, illetőleg egyéb igénylőknek térítés ellenében átadni. 1948. augusztus 27-én a 8.920/1948. Korm. sz. rendelet kimondta a Felszámoló Bizottság megszűnését.⁴¹ Ennek hatáskörét ezután a pénzügyminiszter a minisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló (EJF) Ügyosztálya révén gyakorolta. A megyei tanácsok megszervezésétől, 1950. június 15-étől kezdve az ilyen jellegű ügyeket a megyei tanácsok pénzügyi osztályai intézték.

Mivel az EJK országos levéltári iratai 1956 novemberében jelentős részben megsemmisültek, a megyei levéltári (és szerencsés esetben a hitköz-

³⁶ A magyar köztársaság kormányának 13.160/1947. Korm. számú rendelete a zsidók elhagyott javainak kezelése tárgyában (1947. nov. 7.). *Magyar Közlöny*, 1947. nov. 26. 3042–3043.

³⁷ A magyar köztársaság kormányának 1.800/1948. Korm. számú rendelete az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának felszámolása és az elhagyott javak leltározása tárgyában (1948. jan. 27.). *Magyar Közlöny*, 1948. febr. 14. 346–347.

³⁸ Ács Gábor szerint a Nógrádi Sándor miniszterelnökségi államtitkár által 1948. január 8-án elrendelt leltározást a Pénzintézeti Központ végrehajtotta, s ez a leltár a Pénzintézeti Központ levéltári hagyatékában megtalálható. Sajnos információja forrását és a leltár pontos lelőhelyét nem közli. Ács Gábor: A helyre nem állított alap. *Szombat*, 1995/7. sz. 3–5.

³⁹ Kardos Kálmán: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (1945–1949). *Levéltári Híradó*, 10. évf. (1960) 2. sz. 53–64.

⁴⁰ 1948. évi XXVIII. törvénycikk az elhagyott javak kérdésének rendezéséről. 1948. máj. 14. A szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei/%3Fpagenum%3D43> (Utolsó letöltés: 2021. febr. 5.)

⁴¹ A magyar köztársaság kormányának 8.920/1948. Korm. számú rendelete az elhagyott javak rendezéséről szóló 1948:XXVIII. tc. végrehajtása tárgyában (1948. aug. 19.). *Magyar Közlöny*, 1948. aug. 27. 1868–1869.

ségi) dokumentumoknak különös jelentősége van a vidéki zsidók javai „újraelosztásának” kutatásában. A pécsi zsidók tulajdonában lévő vagyon vézskorszak utáni sorsának feltárására alapvetően az EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai,⁴² és Pécs árvaszékének iratai⁴³ révén tehetünk kísérletet. Ezeket az iratokat fontos információkkal egészítik ki a polgármesteri hivatal, a Pécsi Zsidó Hitközség archív irattára és a pénzügyigazgatóság⁴⁴ dokumentumai.

Az EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai túlnyomó többségükben a „zsidó vagyon” ügykezeléséről szólnak, emellett jellemzően bírósági periratok (antiszemita vagy államellenes kijelentések miatti vagyonelkobzások ügyei és néhány népbírósi irat háborús bűntettek⁴⁵ ügyében), illetve a hivatal iktató- és pénztárkönyvei, mutatók. A pécsi és baranyai zsidók „elhagyott vagyonával” kapcsolatban mintegy 1350 alapszámon található dokumentumok. Ez a tekintélyes mennyiségű, tízezer oldalt betöltő információhalmaz részletes képet adhat az 1945-ben Pécssett elrabolt zsidó tulajdonú vagyonelemek háború utáni sorsáról, különösen, ha kiegészítjük őket a fent említett forrásokkal, kiváltképp az árvaszéki (hagyatéki) iratokkal. Az erre vonatkozó részletes, elemző kutatás hiányában és terjedelmi korlátok miatt csupán két esetre szorítkozva próbálom illusztrálni a meglehetősen összetett viszonyokat.

A pécsi pénzügyigazgatóság 1950. július 13-án határozatot hozott Pollák Ignác pécsi, Irgalmasok utca 4. szám alatti ingatlanának elhagyottság alóli mentesítéséről. A határozat a 33/1950. M.T. sz. rendelet⁴⁶ alapján a

⁴² MNL BaML, XXIV.103. EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai. A fondban 1949., és kisebb részben 1950. évi alapszámokon az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságához, majd Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályához felterjesztett iratok másodpéldányai találhatóak, értelemszerűen az elküldött melléletek nélkül, de igen gyakran az adott ügy előzményeinek irataival.

⁴³ MNL BaML, IV.1409.b. Pécs Város Árvaszékének iratai, 1945–1950 közötti időszak.

⁴⁴ MNL BaML, VI.102. Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, 1944–1950 közötti időszak. A pécsi zsidó közösségi és magántulajdonú javak 1944. évi sorsához bőséges dokumentumokkal szolgál: Hábel János (szerk.): *Pécsi levelek 1944-ből. Dokumentumok a „zsidókérdés” pécsi megoldásáról*. Pécs: Kronosz – Pécs Története Alapítvány, 2016.

⁴⁵ Például a Pécsi népbírósi 865/1948/5. sz. ítélete Adorjánházi Molnár László, a IV. honvédkerület volt parancsnoka háborús bűntette ügyében. MNL BaML, XXIV.103. EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai, 10.076/1949.

⁴⁶ A rendelet 1. §-a az 1948. évi XXVIII. törvény 4. §-a alapján előterjesztett kérelmek elbírálását rendelte megszüntetni; a törvény (4) bekezdése értelmében a törvény hatálybalépését (1948. aug. 27.) követő hat hónap múltán az elhagyottság megszüntetése iránti kérelmet nem lehetett előadni (a vélelmezetten szovjet hadifogságban lévők kivételével). A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 33/1950. (I. 26.) M. T. számú rendelete

mentesítési kérelemben megjelölt Perczel Miklós utca 32. szám alatti ingatlanra nézve a kérelem elbírálását felfüggesztette, és az ingatlant a pécsi Ingatlan Kezelő Vállalatnak adta át hasznosítás céljából. A rendeletnek megfelelően a pénzügyigazgatóság kérte a pécsi járásbíróságot mint telekkönyvi hatóságot az utóbbi ingatlanra vonatkozóan elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzésére. Pollák Ignác ezt követően kérelemmel fordult a Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Pénzügyi Osztályához a határozat rá nézve sérelmes rendelkezése megszüntetése érdekében:

„A hatósági intézkedés alá vont Perczel u. 32. sz. házingatlant 1934. év elején vásároltam meg és azt teljesen újjáépítve 1935. évben magam és feleségem nevére telekkönyveztettem. A háborús időknek bekövetkezése után az a veszély fenyegetett engem, mint zsidót, hogy az ingatlant a fasiszták elveszik tőlem. Ennek elkerülése céljából írtattuk az ingatlant 1941. április 23-án kelt ajándékozási szerződéssel leányunk, dr. Gálos Józsefné sz. Pollák Márta javára, azonban elidegenítési és terhelési tilalommal, valamint holtig tartó haszonélvezeti joggal a javunkra, vagyis az ingatlan átírása lányunk nevére lényegében csupán névleges volt. Leányomat 1944. július hó 4-én családjával együtt Auschwitzba vitték, ahol a német fasiszták július hó 7-én gázkamrában megölték. Engem, mint a faszizmus szempontjából politikailag megbízhatatlant 1944. május 5-én elfogtak és Mauthausenbe internáltak. Akkor 84 kilós életerős ember voltam és midőn 14 hónapi keserves szenvedés után testben megtörve Pécsre hazatértem, 39 kilós voltam és 30 családtagom közül egyet sem találtam életben (...) Így »örököltem« én szerencsétlen lányom után vissza a részére ajándékképpen átadott Perczel u. 32. sz. házingatlant. (...) Hivatkozom az 1948:XXVIII. tc. 1. §. a) pontjára, amely szerint a fenti ingatlanom elhagyott javnak nem tekinthető ...”

A pénzügyi osztály augusztus 14-én kelt határozatával a kérelmet elutasította: „A törvényerejű, e tárgyban kiadott rendeletek a kérelem kedvező elintézését nem teszik lehetővé” – indoklással. Pollák Ignác a fellebbevitel lehetőségét kizáró rendelkezés ellenére december 15-én fellebbezett a Pénzügyminisztériumban, ahol helyt adtak kérelmének az 1948. évi XXVIII. tc. 1. §. (1) bek. a) pontja alapján. A telekkönyvi hatóság 1951. január 5-én kelt végzése kivette a kérdéses ingatlant a pécsi IKV kezeléséből.⁴⁷

az elhagyott javakra támasztott igények érvényesítésére vonatkozó rendelkezések kiegészítése tárgyában. *Magyar Közlöny, Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára*, 1950. jan. 26. 115.

⁴⁷ MNL BaML, XXIV.103. EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai, 20.458/1950.

A pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya 1949. március 4-én tájékoztatást kért a pécsi pénzügyigazgatóságtól Laufer Lajosné pécsi lakosnak az EJK pécsi megbízottja által bérbe adott 2 db ipari varrógép és bútorok bérleti díjának kiszámítása módjáról.⁴⁸ A pénzügyigazgatóság válaszában leírta, hogy Laufer Lajosné használatában lévő ingóságok bérleti díját Antal György volt pécsi kormánybiztosi megbízott Pászti (Pauker) Dezső pénztárnok javaslata alapján állapította meg, a bérbevevő szociális viszonyai figyelembevételével.⁴⁹ Laufer Lajosné bérleti díjat nem fizetett, mivel a Pécsi Izraelita Hitközség vezetősége felhívta tagjait, hogy mint volt deportáltak nem tartoznak fizetni. A pécsi megbízott többszöri jelentésére egyszer történt intézkedés arról, hogy a deportáltak a megállapított díj 5%-át kötelesek fizetni, azonban ezt az érintettek megtagadták. A pénzügyigazgatóság 1949. június 15-én rendelkezést kért arról, hogy a Zsidó Tanács által kiadott és az EJK által átvett, de a deportálásból visszatért egyének használatában lévő ingóságok megváltása ügyében bocsátandó-e ki megváltási felhívás; mivel nevezettek deportáltak voltak, az ingóságokat átvették, de azokért használati, ill. bérleti díjat nem fizettek.⁵⁰ 1949. augusztus 10-én az 1948. évi XXVIII. törvény 1. §. (4) bek. alapján felhívás érkezett elhagyott ingóságok megváltására Laufer Lajosné részére, amire ő öntudatosan válaszolt: „Felhívásukra közlöm, hogy deportálásomból hazatérve az itteni Zsidó Tanácstól az ott összegyűjtött holmik közül bútoraim egy csekély töredékét visszakaptam, tehát saját bútoraim után térítést fizetni nem áll módomban.”⁵¹

⁴⁸ A megbízott az ingóságok kiadásáról szóló határozatait a Pécsi Zsidók Közösségétől megkapott nyilvántartások alapján, utólag hozta. A Laufer Lajosnének kiadott ingóságokról szóló határozatok a hitközségi irattárban találhatóak: PZSH i., 43. d. A1029/1945. és 1229/1945.

⁴⁹ A bérleti díjakat a Felszámoló Bizottság 17.437/1948. sz. körrendelete határozta meg. Pauker Dezső 1945-ben a Pécsi Izraelita Közösség gondnoki osztályának referense volt.

⁵⁰ A pécsi pénzügyigazgatóság ezt követően többször is kifejtette aggályait ezzel kapcsolatban a Felszámoló Bizottságnál, eligazítást, rendelkezést kérve. A felsőbb hatóság válasza nem található az iratok között.

⁵¹ MNL BaML, XXIV.103. EJK pécsi és baranyai kirendeltségének iratai, 10.697/1949. Az ügy további története nem ismert.